

ผีในห้อง: การหลอกหลอนและการสร้างความหมายในสังคมไทยร่วมสมัย

บทนำ: ผีที่อยู่ในห้อง

ภาพมีมหนึ่งสมมติว่ามีคนคนหนึ่งกำลังดูคลิปตลกและหัวเราะอยู่ตามลำพังในห้องพัก ข้อความด้านบนเขียนว่า “ผม: *ดูคลิปตลกแล้วหัวเราะคนเดียว*” ก่อนที่ “ผีในห้อง” จะปรากฏขึ้น พร้อมคำตัดสินว่า “ไอ้เหี้ยนี่อาการหนักแล้ว” ความขบขันของภาพเกิดจากการทำให้ช่วงเวลาส่วนตัวกลายเป็นฉากที่มีผู้สังเกตการณ์ร่วมอยู่ด้วย คนในห้องคิดว่าตนเองอยู่ลำพัง ขณะที่ผีกลับทำให้เห็นว่าพฤติกรรมซึ่งดูเป็นเรื่องส่วนตัวสามารถถูกมองและถูกตัดสินได้เสมอ ผีในห้องจึงเป็นทั้งคำเรียกและรูปแบบการสื่อสารที่ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์นำไปสร้างเป็นมีมซ้ำกัน โดยหยิบประสบการณ์ธรรมดา เช่น การอยู่คนเดียว ความเบื่อ ความเหงา หรือการทำอะไรที่อาจดูแปลกในสายตาผู้อื่น มาจัดวางใหม่ให้กลายเป็นสถานการณ์ที่ผู้คนเข้าใจและหัวเราะร่วมกันได้

ผม : *ดูคลิปตลกแล้วหัวเราะคนเดียว*
ผีในห้อง :

ที่มา <https://www.shorturl.asia/6d3gti>

ความน่าสนใจของผีในห้องอยู่ที่การทำให้พื้นที่ส่วนตัวปรากฏว่ามีความสัมพันธ์ทางสังคมแฝงอยู่ ห้องอาจเป็นห้องเรียนออนไลน์ ห้องทำงาน ห้องเช่า หรือห้องนอนที่ผู้คนต้องใช้ชีวิตอยู่เป็นเวลานาน ทว่าพื้นที่เหล่านี้ยังคงมีสายตา ความคาดหวัง และบรรทัดฐานจากโลกภายนอกเข้ามากำกับอยู่ คำว่าผีจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสร้างความน่ากลัว แต่ยังทำให้ความรู้สึกที่กำลังถูกมอง

ความอับอาย หรือความโดดเดี่ยวปรากฏขึ้นในรูปของอารมณ์ขัน แม้จะมีความใกล้เคียงกับสำนวน elephant in the room ซึ่งใช้เรียกสิ่งที่อยู่ตรงหน้าแต่ไม่ถูกพูดถึง ผีในมิมดังกล่าวยังทำหน้าที่เป็นผู้ชมและผู้ตัดสินพฤติกรรมของคนในห้องด้วย บทความนี้จึงชวนพิจารณาว่า ผีในห้องถูกสร้างให้ทำหน้าที่อย่างไร การอยู่ตามลำพังถูกเปลี่ยนให้เป็นจากที่มีผู้ชมได้อย่างไร และเสียงหัวเราะจากมิมเหล่านี้เปิดเผยความรู้สึกหรือบรรทัดฐานทางสังคมแบบใด

การหลอกหลอนในฐานะกรอบการวิเคราะห์

เอเวอรี กอร์ดอน (Avery Gordon) (1997) เสนอว่า การหลอกหลอน (haunting) เกิดขึ้นเมื่อบางสิ่งซึ่งยังไม่ได้ได้รับการจัดการยังคงแทรกตัวอยู่ในชีวิตประจำวัน การหลอกหลอนจึงไม่ได้หมายถึงการปรากฏตัวของผีในความหมายทางไสยศาสตร์เท่านั้น ประสบการณ์ ความทรงจำ หรือความไม่เป็นธรรมซึ่งถูกทำให้เจียบยังคงมีผลต่อชีวิตล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการหลอกหลอนซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ กอร์ดอนอธิบายการหลอกหลอนในลักษณะนี้ผ่านแนวคิดการปรากฏตัวของสิ่งที่ไม่ปรากฏ (presence of absence) กล่าวคือ สิ่งหนึ่งอาจไม่ปรากฏให้เห็นอย่างตรงไปตรงมา แต่ยังคงแสดงพลังผ่านความรู้สึก เหตุการณ์ หรือความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน การที่บางสิ่งไม่ยอมจากไปจึงบ่งชี้ถึงเงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้สิ่งนั้นยังคงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ที่ถูกปกปิด การกดขี่ที่ไม่ถูกพูดถึง หรือความทรงจำร่วมที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลาย

เมื่อมองกลับไปยังบริบทสังคมไทย จะพบว่าการนิยามผียังสัมพันธ์กับเรื่องเล่าและความเชื่อที่ผูกไว้กับสถานที่ เช่น บ้าน ห้องพัก หอพัก หรือห้องเรียน สถานที่เหล่านี้จึงมีความหมายมากกว่าขอบเขตทางกายภาพ เพราะความทรงจำ ความกลัว และเรื่องเล่าทางสังคมสามารถเข้ามากำหนดการรับรู้พื้นที่ได้ การวิเคราะห์ “ผีในห้อง” ผ่านกรอบการหลอกหลอนจึงช่วยตั้งคำถามว่า สิ่งใดกำลังปรากฏผ่านตัวละครผี และสิ่งใดกำลังถูกทำให้ไม่ปรากฏในชีวิตของผู้ใช้มิม ความกดดันทางการศึกษา การควบคุมจากครอบครัว หรือความโดดเดี่ยวในสังคมเมืองอาจเป็นบริบทที่ทำให้ห้องถูกจินตนาการว่าไม่ได้เพียงพื้นที่แห่งหนึ่ง ๆ เพราะห้องยังมีสายตาและความรู้สึกบางอย่างติดตามอยู่เสมอ

เมื่อใช้มุมมองนี้มาพิจารณาภาพมิมที่สมมติว่ามีคนคนหนึ่งหัวเราะอยู่ตามลำพัง กล่าวได้ว่าผีในห้องจึงทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์และผู้ตัดสิน มากกว่าจะเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏขึ้นเพื่อสร้างความกลัว คนในภาพอาจอยู่ในห้องเพียงลำพัง แต่คำพูดของผีทำให้เห็นว่าในพื้นที่ส่วนตัวยังคงมีสายตาทางสังคมแฝงอยู่ เป็นสายตาที่ปราศจากมุมมองแต่กำกับตัวผู้รู้สึกว่าคุณเองถูกมองว่ากำลังกระทำตนไม่เหมาะสม การสื่อสารของมิมจึงเกิดขึ้นในสถานะก้ำกึ่งของการปิดบังและเปิดเผยความรู้สึกแปลก อับอาย หรือเหงา แต่ไม่ยากอยู่ในสถานะนั้น อาจถูกทำให้สื่อสารได้ผ่านมุกตลก และการสร้างมิม ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ามิมทุกชิ้นมีความหมายในแบบเดียวกัน ความหมายของผีขึ้นอยู่กับบริบทของภาพ ผู้สร้าง และประสบการณ์ร่วมของผู้รับสารด้วย (Gordon, 1997)

มีมฟีในห้องกับการสื่อสารประสบการณ์

มานิตา รุ่งอุทัย (2566) ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายให้กับมีม (meme) ฟีในห้อง โดยพิจารณาทั้งการสร้าง ความหมาย บทบาทหน้าที่ของมีม และการถอดรหัสของผู้รับสาร เธอแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นไม่ได้เป็นเพียงผู้เสพมีม กลุ่มวัยรุ่นดังกล่าวยังมีส่วนในการดัดแปลง สร้าง และเผยแพร่ความหมายผ่านโซเชียลมีเดีย โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในห้องกลายเป็นประสบการณ์ร่วมของผู้คนบางกลุ่ม ฟีในห้องจึงทำหน้าที่สื่อสารทั้งความเบื่อ ความเหงา มิตรภาพ และการล้อเลียนตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถใช้เสียดสี สังคมและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ การมีส่วนร่วมกับมีมจึงช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันกับกลุ่มและพื้นที่ (sense of belonging) พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้สร้างสร้างความหมายจากประสบการณ์ของตนเอง ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษามีมดิจิทัลที่มองว่ามีมเป็นความคิดสร้างสรรค์ในชีวิตประจำวัน (vernacular creativity) หรือความคิดสร้างสรรค์แบบสามัญชนในโลกออนไลน์ (Shifman, 2014)

บทความนี้ต้องการขยับคำถามไปอีกระดับว่า เหตุใดประสบการณ์เหล่านี้จึงถูกทำให้ปรากฏผ่านฟี และฟีช่วยจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างคนในห้องกับสายตาทางสังคมอย่างไร เมื่อพิจารณาภาพมีมที่คนคนหนึ่งหัวเราะอยู่ตามลำพัง ฟีทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ชมและผู้ตัดสินพฤติกรรมที่เจ้าตัวคิดว่าไม่มีใครเห็น ภาพดังกล่าวจึงทำให้ความเป็นส่วนตัว ความอับอาย และความรู้สึกแปลกแยก ปรากฏขึ้นผ่านมุกตลก การสื่อสารของมีมอาจช่วยให้ผู้คนเชื่อมโยงประสบการณ์ระหว่างกัน เปิดพื้นที่สำหรับการล้อเลียนหรือการวิพากษ์สังคม และในบางบริบทอาจเชื่อมต่อการวิจารณ์ทางการเมืองได้พร้อมกัน คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่า การหัวเราะกับมีมเหล่านี้ช่วยคลี่คลายความรู้สึกที่กดทับอยู่ หรือทำให้เราเห็นเงาของสิ่งที่ยังไม่ได้รับการยอมรับชัดเจนขึ้น (Gordon, 1997)

การอยู่ตามลำพังกับสายตาทางสังคม

ในบริบทของมีม ฟีในห้องทำให้การอยู่ตามลำพังปรากฏเป็นสถานการณ์ที่มีผู้สังเกตการณ์และผู้ตัดสินร่วมอยู่ด้วย ห้องจึงเป็นมากกว่าพื้นที่ทางกายภาพ เพราะเป็นพื้นที่ที่เวลา ความสัมพันธ์ และความคาดหวังทางสังคมเข้ามาจัดระเบียบชีวิต ตั้งแต่ห้องเรียนออนไลน์ที่กำกับการเรียนรู้ ห้องทำงานที่เชื่อมโยงคุณค่าของคนเข้ากับประสิทธิภาพ ไปจนถึงห้องนอนที่ในช่วงล็อกดาวน์อาจกลายเป็นพื้นที่ซึ่งความเหงาและความกดดันปรากฏชัดขึ้น อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับวัยรุ่นทุกคนในแบบเดียวกัน ภาพมีมที่คนคนหนึ่งหัวเราะอยู่ตามลำพังจึงควรถูกอ่านในฐานะการจัดวางประสบการณ์บางอย่างให้กลายเป็นเรื่องขำขัน ฟีทำให้เห็นว่าความรู้สึกแปลก อับอาย หรือโดดเดี่ยวไม่ได้เป็นเรื่องภายในจิตใจเพียงลำพัง แต่ยังสัมพันธ์กับการคาดคะเนว่าผู้อื่นจะมองพฤติกรรมของตนอย่างไร และสัมพันธ์กับบริบทที่ทำให้คนต้องใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่จำกัดเป็นเวลานาน

การนำความรู้สึกดังกล่าวมาสร้างเป็นมิมทำให้ประสบการณ์ส่วนตัวกลายเป็นสิ่งที่ผู้คนรับรู้และตอบสนองร่วมกันได้ ในความหมายนี้ ฟีในห้องอาจพิจารณาได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการหลอกหลอนแบบรวมหมู่ (collective haunting) เพราะฟีในบริบทนี้ช่วยทำให้ความรู้สึกและบรรทัดฐานที่มองไม่เห็นปรากฏขึ้นในรูปแบบที่ผู้ใช้หลายคนเข้าใจร่วมกัน อย่างไรก็ตาม คำว่า “รวมหมู่” ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าวัยรุ่นทุกคนมีประสบการณ์หรือจุดยืนเหมือนกัน แต่หมายถึงการที่มีมิมเปิดพื้นที่ให้ประสบการณ์บางอย่างถูกทำให้มองเห็นและส่งต่อได้ การหัวเราะกับฟีในห้องจึงอาจช่วยคลายความตึงเครียด สร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ล้อเลียนตนเอง หรือเสียดสีสังคมได้พร้อมกัน ความหมายของมิมจึงไม่จำเป็นต้องลงเอยที่การต่อต้านเสมอไป แต่อยู่ที่การทำให้ผู้ใช้รับรู้ว่าความรู้สึกซึ่งเกิดขึ้นในห้องของตนเองสามารถเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้อื่นได้

การสื่อสารทางอ้อมกับสิ่งที่พูดยาก

ความน่าสนใจของฟีในห้องอยู่ที่การสื่อสารผ่านสิ่งที่ไม่ได้พูดออกมาโดยตรง มีมอาศัยภาพตัวละคร และข้อความสั้น ๆ เพื่อทำให้ความรู้สึกบางอย่างซึ่งพูดได้ยากปรากฏขึ้นในรูปแบบที่ผู้คนเข้าใจร่วมกัน การหลอกหลอนในมิมนี้จึงหมายถึงการกลับมาของประสบการณ์ที่ถูกละไว้หรือยังไม่ได้รับการคลี่คลาย สิ่งที่ยาญไปจากคำพูดตรงไปตรงมาอาจกลับมาในรูปของมุกตลก สายตาของฟี หรือคำตัดลิ้นสั้น ๆ สำหรับผู้ใช้บางกลุ่ม ความกดดันจากครอบครัว ความคาดหวังทางการศึกษา ความเหงา หรือความรู้สึกไร้อำนาจทางการเมืองอาจไม่ถูกเล่าเป็นคำประกาศหรือข้อเรียกร้อง หากแทรกอยู่ในเรื่องเล่าที่ดูเป็นเรื่องเล่น ๆ ห้องจึงเป็นทั้งพื้นที่ส่วนตัวและฉากที่ทำให้เห็นกระบวนการทำให้เงียบ (silencing) เพราะแม้ผู้คนจะอยู่ตามลำพัง พวกเขาจะต้องคาดคะเนว่าพฤติกรรมของตนจะถูกมองและประเมินอย่างไร

มีมฟีในห้องจึงเป็นช่องทางหนึ่งสำหรับสื่อสารประสบการณ์ที่ไม่สะดวกจะกล่าวตรง ๆ เสียงที่ปรากฏเป็นการบอกเป็นนัยว่าความรู้สึกนั้นยังคงอยู่และยังมีคนอื่นรับรู้ได้ การหลอกหลอนทำงานผ่านเสียงที่กลับมาในรูปของเงา ทำให้สิ่งที่ถูกละไว้ปรากฏโดยไม่จำเป็นต้องเปิดเผยทั้งหมด (Gordon, 1997) ในแง่นี้ การเมืองของฟีในห้องอยู่ที่การต่อรองว่าจะอะไรจะถูกทำให้มองเห็น ใครสามารถพูดได้ และความรู้สึกแบบใดจะถูกส่งต่อในพื้นที่ออนไลน์ มีมบางชิ้นอาจช่วยคลายความตึงเครียดหรือสร้างความเป็นพวกเดียวกัน ขณะที่บางชิ้นอาจใช้ล้อเลียนและวิพากษ์สังคม การสื่อสารทางอ้อมเช่นนี้จึงไม่ได้ทำให้เสียงที่ถูกกดหายไป หากเปลี่ยนรูปแบบของเสียงให้สามารถดำรงอยู่และถูกได้ยินในเงื่อนไขที่ผู้สร้างและผู้รับสารยอมรับร่วมกัน

ฟีในห้องกับการต่อรองบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม

เมื่อขยับการพิจารณาจากประสบการณ์ของวัยรุ่นไปสู่ระดับสังคม ฟีในห้องช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับระเบียบทางวัฒนธรรมที่กำกับการใช้ชีวิต ห้องสอบ ห้องเรียน

ห้องประชุม และห้องพิจารณาคดีล้วนเป็นพื้นที่ที่กำหนดบทบาท เวลา วิธีการพูด และสิทธิในการมองเห็นของผู้คนแตกต่างกันไป พื้นที่เหล่านี้จึงทำงานผ่านกฎเกณฑ์และลำดับชั้น มากกว่าจะเป็นเพียงสถานที่รองรับกิจกรรม การวิเคราะห์เช่นนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของฟูโกต์ (Foucault, 1977) ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดวางพื้นที่และการกำกับพฤติกรรมสามารถทำให้ผู้คนเรียนรู้ที่จะควบคุมตนเองได้ เมื่อกลับมาพิจารณาภาพมีม คำพูดของผีที่ตัดสินว่าคนในห้อง “อาการหนักแล้ว” จึงสะท้อนการทำงานของบรรทัดฐานในระดับเล็ก ๆ ผู้พูดไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของพื้นที่หรือสถาบันใดโดยตรง เพราะการประเมินอาจปรากฏผ่านสายตาที่ถูกจินตนาการขึ้นมาและถูกนำเข้ามาอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว

มีมผีในห้องในบริบทต่าง ๆ ยังอาจเชื่อมโยงกับการเมืองของสิ่งที่พูดได้ยากในสังคมไทย คำถามทางการเมือง ความทรงจำที่ขัดแย้ง หรือความไม่เท่าเทียมอาจไม่ได้ปรากฏในมีมทุกชิ้นโดยตรง แต่มีบางแบบเปิดช่องให้ผู้ใช้พูดถึงความรู้สึกเหล่านี้ผ่านการล้อเลียน การพูดเป็นนัย หรือการทำให้เรื่องหนักกลายเป็นเรื่องขำ มุมมองดังกล่าวช่วยให้เราเรียกสิ่งที่ยังส่งผลกระทบต่อชีวิตแม้ไม่ปรากฏอย่างตรงไปตรงมาว่าเป็นประเด็นหลอนสังคม (Gordon, 1997) อย่างไรก็ตาม การมองผีในห้องในฐานะการเมืองวัฒนธรรมเองควรถือเป็นการตั้งคำถาม ไม่ใช่การสรุปว่ามีมทุกชิ้นเป็นเสียงต่อต้านโครงสร้างอำนาจ เสียงหัวเราะอาจช่วยสร้างความเป็นพวกเดียวกัน ทำให้ความอึดอัดถูกมองเห็น หรือช่วยให้ผู้คนดำรงอยู่กับปัญหาที่แก้ไม่ถาวร การเมืองของมีมจึงอยู่ที่การต่อรองว่าเรื่องใดจะถูกทำให้ปรากฏ ใครจะมีสิทธิ์ตีความ และความรู้สึกแบบใดจะได้รับการยอมรับในพื้นที่ออนไลน์และในชีวิตประจำวัน

สรุป

ผีในห้องอาจเริ่มต้นจากมีมตลกที่เล่าประสบการณ์ของคนคนหนึ่งซึ่งอยู่ตามลำพัง แต่การจัดวางให้มีผีเป็นผู้ชมและผู้ตัดสินทำให้พื้นที่ส่วนตัวปรากฏว่ามีสายตาทางสังคมแฝงอยู่ด้วย มีมดังกล่าวจึงช่วยทำให้ความเหงา ความอับอาย ความรู้สึกแปลกแยก และความกดดันบางอย่างถูกสื่อสารผ่านอารมณ์ขัน ประสบการณ์เหล่านี้ไม่ได้มีความหมายเหมือนกันสำหรับทุกคน และภาพมีมหนึ่งภาพก็ไม่อาจยืนยันว่ามีมทั้งหมดสะท้อนโครงสร้างอำนาจแบบเดียวกันได้ อย่างไรก็ตาม การหลอกหลอนในความหมายของกอร์ดอน (1997) ช่วยให้เห็นว่าความรู้สึกหรือประสบการณ์ซึ่งยังไม่ได้รับการจัดการอาจกลับมาปรากฏผ่านตัวละคร เรื่องเล่า และเสียงหัวเราะในชีวิตประจำวัน

หากงานของมานิตา รุ่งอุทัย (2566) แสดงให้เห็นพลังสร้างสรรค์ บทบาททางสังคม และศักยภาพทางการเมืองของวัยรุ่นในการใช้มีมผีในห้อง บทความนี้ตั้งคำถามต่อไปว่าผีทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับสายตาทางสังคมมองเห็นได้อย่างไร การสื่อสารผ่านมีมอาจช่วยสร้างความเป็นพวกเดียวกัน คลายความตึงเครียด เปิดทางให้ล้อเลียนหรือวิพากษ์สังคม และทำให้ประสบการณ์ที่พูดตรง ๆ ได้ยากถูกส่งต่อในรูปแบบที่ผู้คนยอมรับร่วมกัน อารมณ์ขันจากมีม

จึงมิได้หลายความหมาย ทั้งการประครองตนเอง การเปิดเผยความอึดอัด และการต่อรองกับบรรทัดฐานที่กำกับชีวิต ฝึในห้องจึงยังคงกลับมาได้ตราบใดที่ความรู้สึกหรือความสัมพันธ์บางอย่างยังไม่ได้รับการมองเห็นและจัดการ คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่า สังคมไทยจะทำให้ผีเหล่านี้ปรากฏในฐานะปัญหาที่ควรรับฟังได้อย่างไร ก่อนที่มันจะกลับมาในรูปของมุกตลก มีม และเสียงหัวเราะซ้ำแล้วซ้ำเล่า

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชวรารณ นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

Foucault, Michel. 1977. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Translated by Alan Sheridan. New York: Pantheon.

Gordon, Avery. 1997. Ghostly Matters: Haunting and the Sociological Imagination. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Shifman, Limor. 2014. Memes in Digital Culture. Cambridge, MA: MIT Press.

มานิตา รุ่งอุทัย. 2566. "วัยรุ่นกับการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายมีมผีในห้อง." วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2023/TU_2023_6407030110_17757_28942.pdf